

Доц. др Драженко Јоргић
Универзитет у Бањој Луци
Филозофски факултет
Студијски програм педагогије

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЈА ПРАВОСЛАВНОГ ВАСПИТАЊА

Апстракт: У овом чланку описано је промишљање о вриједностима институционализације православног васпитања. Крећући се од полазишта развоја хришћанства и православља и дијалектике идеолошких трансформација друштвене свијести, па све до освртања на „оживљавање“ православља данас, истакнут је значај православног васпитања у основној школи. У раду су наглашена и нека одступања од контекстуалности оваквог васпитања, па је с једне стране порука овог рада шта још треба учинити да православно васпитање буде смисаоно.

Кључне ријечи: институционализација, православно васпитање, хришћанство, дијалектика, идеолошка трансформација друштвене свијести, контекстуалност.

ПОЛАЗИШТА

Од настанка људске цивилизације, па све до данашњих дана људи су увијек вјеровали у нешто. Постојала су, а и данас постоје различита религиозна опредељења. У хришћанству искрена и досљедна вјера у Бога као свевишњег, онога који нас дочекује у рају, дају се основне идеје како проживљавати овај живот, односно шта је смисао хришћанског живота. Самим тим, дају се и смјернице како хришћански васпитавати или самоваспитавати. У почетку је то било предхришћанско Божије васпитање, послије Христа хришћанско васпитање, а након Црквеног раскола у XI вијеку можемо говорити о православљу и васпитању у православном духу.

Православно васпитање старо је колико и православна црква и православна породица. Обиљежја православног васпитања преносила су се од цркве до цркве, од породице до породице, с генерације на генерацију православаца, и то посебно под утицајем православне цркве. Дакле, у почетку православно васпитање вежемо за цркву и породицу. Са развојем државе и промјенама различитих друштвених уређења мијењао се однос друштва према православној цркви, и обрнуто. Средњи вијек можемо памтити по изузетно јаком утицају православне цркве на друштво. Посебно се можемо захвалити православним идејама и дјелима Светог Саве и његових насљедника. Слично је било и у периоду предсоцијалистичког друштвеног уређења. Тек послије другог свјетског рата дух православља полако слаби, док с друге стране јача дух социјализма. Вјера у Бога, вјера у Православље и религија уопште, сматрали су

се опијумом за народ. Једино искрено васпитање у том периоду било је социјалистичко васпитање, односно васпитање за самоуправљање, братство и јединство.

Међутим, иако је период после другог свјетског рата био изразито прожет наметањем комунистичких и социјалистичких идеја и мишљења, није се тако лако могла угасити вјера у Бога, вјера у Православље. Оно што ју је одржавало била је несаломљива православна породица која је унутар себе саме и даље утицала да се и после ње дјеца и будући родитељи васпитавају у духу православља. У другој половини XX вијека утицај породичног православног васпитања више је био изражен у руралним срединама него у урбаним, односно више на селу него у граду. То је и оправдано, јер је много израженија „контрола“ спровођења социјалистичке идеологије била у већим срединама као што су градови. Но, и у градовима, у оним породицама које су биле толико освијешћене о значају и смислу православног васпитања, није се гасио дух православља. То су биле оне породице које су, упркос наметању социјалистичких идеја као једино смислених, и даље држале до православних обичаја и тако вршиле утицај на своје насљеднике. Ове породице нису се одрицале православног васпитања.

Падом социјализма појачао се утицај православне цркве и православне породице. У градовима су се „утишана црквена звона“ и „успаване породице“ полако почели све више оглашавати. Звона су се све даље чула, а и почеле су се будити бројне православне породице. Одједном је започела „православна револуција“. Православно васпитање је полако закорачило и на школски праг. Све је то почело 1992. године.

ПРАВОСЛАВЉЕ У ШКОЛСКИМ КЛУПАМА

Скоро је 18 година како смо суочени са институционализацијом православног васпитања. У почетку је то било у осмогодишњој, а касније у деветогодишњој основној школи. Православна вјеронаука се данас слуша од другог до деветог разреда реформисане основне школе.

Да би имала равноправан статус као и остали наставни предмети у православној вјеронауци су као и код свих осталих предмета постављени општи циљеви васпитања који се стављају пред сваког ученика у њиховом развоју. У *Наставном плану и програму за основну школу* из 2006/2007. године дефинисани су сљедећи циљеви овог, сада наставног предмета:

Ученик треба да:

- се уведе у област *духовно-вјерског живота*, са посебним освртом на Православну хришћанску вјеру којој припада;
- постане *добро и правилно информисан* у складу с његовим духовним и интелектуалним узрастом, те да се у оквиру *породице уводи у практичан хришћански живот*;
- развија *осјећај личне одговорности и самосвјесне обавезе*, да би се могао правилно одредити према *добру и злу* као *основним моралним категоријама*;
- се развије у *самосвјесну и слободну личност*, одговорну пред *Богом* и *Црквом* као *духовном заједницом* којој припада;

- развија *правиан однос према породици и друштву*, према људима који *другачије живе, мисле и вјерују*.

Из овако дефинисаних циљева јасно уочавамо тенденцију васпитања ученика за православну духовност, оданост Богу и Цркви, те тенденцију моралног васпитања и изграђивања позитивних особина личности и карактера.

У истом Наставном плану и програму наводе се и *хришћанске врлине* које би требало развијати код ученика основношколског узраста. Између осталог, као најрепрезентативније наводе се:

- Вјера, нада, љубав
- Смјерност, дарежљивост, ревност у вјери, морална чистота, милосрђе, уздржљивост
- Гријеси против хришћанских врлина
- О посту
- О заклетви и завјету
- Ступњеви духовног усавршавања
- О смирености, кајању, кротости, правди
- О милосрђу, миротворству и страдању уопште
- Хришћанство и заједница, о браку, дужностима супружника
- Дужности старјешина
- Дужности према отаџбини и цркви

Многе од ових хришћанских врлина су у ствари и моралне врлине. Управо су садржаји православне вјеронауке прилика да се у континуитету дјелује и на морални развој ученика основне школе.

Позивајући се на Богдановића, Опалић (2007) наглашава које се то моралне вриједности постепено развијају код ђака, а што се посебно може препознати и у православној вјеронауци. То су: његовање захвалности (насупротив себичности), храбрости (насупротив кукавичлуку), кроткости (насупротив ароганцији и гњеву) и старатељства и бриге за друге (насупротив депресивног осјећања кривице и индоленције према другом).

Током протеклих 18 година све ове наведене православне и моралне врлине настојале су се развијати код ученика у основној школи. Постојећи вјероучитељи имали су, и још увијек имају веома тежак задатак да све те врлине „утисну“ код својих ученика. Колико су успјешни у томе, могу нам једино посвједочити поједина емпиријска истраживања.

Од увођења православне вјеронауке, па све до данашњих дана препознатљиво је и неколико емпиријских истраживања у којима се препознају неке детерминанте утицајности институционализованог православног васпитања на личност и породицу. Посебно можемо издвојити истраживања Крнете (2005), Турјачанина (2006) и Душанића (2007а, 2007б и 2009).

У свом лонгитудиналном истраживању које је Крнета проводио од 1993. до 2002. године проценат вјерника је дерастично порастао са 16,6 на 63,2% (према самооцјенама односа према религији). У истом истраживачком интервалу мишљења да је увођење вјеронауке у школе „добра идеја“ порасла су са 41,91 % на 52,24% (Крнета, 2005). Ови подаци указују нам на оправданост и прихваћеност увођења православне вјеронауке у школске институције.

Предикторским корелацијама религиозности и психичких конструката бавили су се Турјачанин и Душанић. Неки од резултата емпиријских истраживања до којих је дошао Турјачанин односе се на следеће корелације: што је образованији отац мања је религиозност осталих у породици, млађи показују већу религиозност у односу на старије; и вјера значи, постаје основа за национални идентитет, гдје је нпр. национална везаност мање значајно повезана са конформизмом и религиозношћу (Турјачанин, 2006).

Сличним емпиријским истраживањима бавио се и Душанић. Наиме, и у његовим резултатима препознајемо одјеке утицајности школског православног васпитања на дјecu, младе и одрасле, па и саму породицу уопште. Он се бавио предикторским корелацијама интризичке и екстринзичке религиозности. Установио је да је беспомоћност младих мање изражена код религиозних. Исти је својим резултатима потврдио и сличност са резултатима различитих истраживања. Заједнички предиктори религиозности у односу на различита истраживања су: процјењена религиозност оца, национална везаност, родитељски социализована религиозност и окупљеност породице. Утврдио је и узајамни религиозни утицај родитеља и дјеце, гдје је уочена тенденција већег утицаја мајки у породици (Dušanić, 2007a).

Из претходно анализираних резултата емпиријских истраживања можемо, ипак, уочити и елементе посредне утицајности школског православног васпитања на повећање нивоа религиозности, а посебно обостраног утицаја између дјеце и родитеља. Такође, уочавамо и веома истакнут изоморфизам националног и религиозног идентитета. Оно што у овим истраживањима не можемо експлицитно уочити то је свакако уочљив развој бројних православних и моралних врлина код дјеце, младих и одраслих.

ДОСЉЕДНОСТ ПРАВОСЛАВНОГ ПРОДУХОВЉАВАЊА У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ

Веома битан задатак у настави православне вјеронауке односи се на продуктовање ученика. Поред свјетовних вриједности ученици се данас у школама уче и духовним вриједностима. Поред материјалне стране живота неопходна су и сазнања и промишљања о духовном животу.

Тражење и увиђање смисла и вриједности овоземаљског живота за „оноземаљски“ одлика је развијености духовне интелигенције. Данас ћемо у савременим радовима у којима се тумачи духовна интелигенција често умјесто ње наћи и ознаку „SQ“. Зохар и Маршал за духовну интелигенцију кажу: „Под SQ ја подразумејем ону врсту интелигенције помоћу које опажамо и рјешавамо проблеме смисла и вриједности, интелигенцију која нам помаже да своје животе и дјелатности смјестимо у шири, богатији, значењски контекст, интелигенцију помоћу које можемо процјенити да су овај ток дјеловања или овај животни пут смисленији од неких других (Зохар, Маршал, 2000: 13). Овакво схватање духовне интелигенције даје нам јасну поруку о правцима православног васпитања. Упозорава нас да православна вјеронаука није само пуко репродуковање историјског развоја хришћанства, него много шире од тога. Једноставно, пред ученике треба да се односимо тако да увиђају смисао и вриједности православног живота, вјере у Христове бесједе и њихово значење.

У данашњим условима школског васпитно-образовног рада, и то не само у православној вјеронауци, већ и у свим другим наставним предметима могуће је развијати духовну интелигенцију. Зохар и Маршал говоре о седам корака ка побољшању духовне интелигенције. Између осталог они истичу да су то:

1. постојање свјесности тога гдје се тренутно налазите,
2. снажно осјећање да желите да се промјените,
3. размишљање о томе шта је сопствено средиште и најдубље мотивације,

4. откривање и рашчлањивање препрека,
5. истраживање бројних могућности за даље напредовање,
6. посвећивање неком путу и
7. остати свјестан тога да постоји много путева“ (Исто: 261).

Колико год вјеровали да се кроз наставу православне вјеронауке ученици успјешно духовно развијају, ипак, постоје одређене несугласице и препреке на том путу. Евидентна је одређена колизија између онога шта каже теорија о духовности, наставног плана и програма за основну школу, уџбеничких садржаја и смјерница за рад и различитости педагошко-психолошких и дидактичко-методичких искустава вјероучитеља.

У наставном плану и програму за основну школу у оквиру предмета православна вјеронаука дате су јасне смјернице о наставним темама, јединицама, очекиваним исходима код ученика и смјерницама за рад наставника. Ипак, код очекиваних исхода ученика „набрајање“ као један од очекиваних исхода у осмом и деветом разреду нема смисао у налажењу смисла у православном вјеровању. Много су досљеднији исходи који су наведени у истом плану и програму, а односе се на „објашњавање“, „процјењивање“ и сл.

Текстуални и илустративни садржаји уџбеника православне вјеронауке адекватно се надопуњавају и тако очигледно приближавају ученицима како се развијало хришћанство и који је значај православног васпитања. Међути, да би проникнули у душу дјетета и код њих развијали духовну интелигенцију неопходно је повремено и остваривати комуникацију са уџбеником. То се најбоље остварује путем питања која се налазе у уџбеницима. Непотребно је претјерано гомилање питања која почињу упитним замјеницама типа: Ко?, Када?, Гдје? и Како? Ова питања су донекле оправдана на нижим узрастима ради мотивисања и информисања о основним садржајима хришћанства и православља. Међутим, да би развијали највише духовне нивое код ученика веома је битна доминација питања која почињу са ријечима: Зашто?, Због чега?, Која је порука...? и сл. Оваквих питања је веома мало у данашњим уџбеницима. Ово нису питања само за старије ученике, него их треба у уџбеницима постепено уводити и на нижим узрастима ученика. У православљу треба препознавати и схватати смисао таквог живота, његове праве и искрене вриједности, а не описивати ко је и када нешто рекао и урадио.

Поред вриједности и ограничења теорија о духовности, наставног плана и програма за основну школу и уџбеничких садржаја и смјерница за рад, веома је битна и улога наставника – вјероучитеља. Од 1992. године у школске институције су „ушли“ вјероучитељи са веома различитим педагошко-психолошким и дидактичко-методичким искуствима. Они имају веома битну улогу у православном васпитању и продуховљавању ученика. Не смију да забораве да је у првом плану православно васпитање, а не православно образовање. С тога је данас веома битно унапређивати методiku вјерске наставе. „Један од основних задатака методике вјерске наставе јесте проналажење најпогоднијих начина за подстицање ученика да отворе своје духовно биће садржајима који треба да буду предмет изучавања у вјерској настави. Васпитавати у вјери за вјеру значи живјети најприје по властитој вјери, а тек је онда проповједати другима. Тиме је одговорност на вјероучитељима да буду утемељени у вриједносном систему своје религије (Кубурић, 2005: 38). Колико је битно придржавање контекстуалности православног васпитања упозорава нас и апостол Јаков који је једном приликом интерпретирао Спаситељеву бесједу на гори рекавши: „Тако је и вјера без дјела мртва“.

Најбитнији задатак сваког вјероучитеља је да научи дјецу како да живе у духу православља, а не како да интерпретирају развој хришћанства и православља.

Дакле, досљедност православног продуховљавања у основној школи зависиће управо од трансценденције из интерпретативно когнитивног у духовно контекстуално. Другим ријечима, одређеним промјенама у очекиваним исходима наставног плана и програма за основну школу, уџбеничким садржајима – питањима и развијању методике наставе православне вјеронауке могло би се више постићи на православном васпитању ученика основне школе.

ЗАКЉУЧАК

За развој и изграђивање комплетне личности у смислу достизања личносних максимума није довољно само утицати у материјалном и свјетовном погледу. Духовно изграђивање личности ученика основних школа задњих неколико деценија неоправдано је потцјењивано и занемаривано. Тражење смисла и вриједности овоземаљског православног живота отвара васпитаницима погледе како се „истргнути“ из своје индивидуалности и увидјети смисао „проширивања себе“ на таквом путу.

Дискутабилно је расправљати је ли православно васпитање дио моралног васпитања, и обрнуто, је ли морално васпитање дио православног васпитања. Обје ове компоненте васпитања међусобно се употпуњују и заједнички дају смисао васпитном утицају на ученике. Смисао православног васпитања је да се путем цркве, породице, и у новије вријеме путем школе (институционално) дјелује на личност ученика како би препознао и одабрао „прави“ и „славан“ пут свог духовног изграђивања.

Проповједање и прескриптивне интерпретације о хришћанству, православљу и православном васпитању нису релевантни обрасци православног васпитања. Проповиједати о православној вјери, а истовремено не живјети у духу такве вјере, у истинском контексту, само је удаљавање од правога смисла православља. Обједињен утицај цркве, породице и школе представља јединствену оријентацију како и гдје се може православно васпитавати.

Институционализација православног васпитања пут је ка убрзаном продуховљавању васпитаника. Она има и повратно дејство на породицу, јер данас дјеца могу веома спонтано и очигледно да путем школског православног васпитања подсећају родитеље на неке њихове забораве када је ријеч о вриједностима православне вјере и обичаја.

Велики и одговоран задатак у „правом“ и „славном“ путу извођења ученика у духовно изграђену личност имају данашњи вјероучитељи. Неопходне су одређене модификације у очекиваним исходима наставног плана и програма за основну школу, у дидактичко-методичким концепцијама дијалошке форме уџбеника и методичком усавршавању вјероучитеља како би се ниво православног васпитања подигао на виши ниво. То би практично значило радикално помјерање од описивања православља ка православном животу, односно налажењу смисла и вриједности таквог живота као једино *правог* и *славног*.

Литература

- Бобић, В. (2008). *Дете и духовност*. Стара Пазова: Центар за културу.
- Велимировић, Н. (2000). *Наука о закону*. Београд: Ars Libri и Бања Лука: Бесједа.
- Велимировић, Н. (2001). *Какво треба да буде васпитање деце?* Манастир Липље.
- Дубравац, К. (2007). *Православна вјеронаука за III разред основне школе*. Бања Лука: Катихетски одбор.
- Dušanić, S. (2007a). *Psihološka istraživanja religioznosti*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Dušanić, S. (2007b). *Religiozna orijentacija i naučena bespomoćnost adolescenata*. Banja Luka: Centar za kulturni i socijalni popravak.
- Dušanić, S. (2009). *Porodica i religioznost*. Banja Luka: Centar za kulturni i socijalni popravak.
- Зохар, Д. и Маршал, Ј. (2000). *SQ Духовна интелигенција крајња интелигенција*. Нови Сад: Светови.
- Јевић, Х. (2006). *Православна вјеронаука за IV разред основне школе*. Бања Лука: Катихетски одбор.
- Крнета, Д. (2005). Веронаука у школи у Републици Српској – између апологетике и оспоравања. *Religija i tolerancija*, 3, str. 7-22.
- Кубурић, З. (2005). Увод у методику верске наставе. *Religija i tolerancija*, 3, str. 23-40.
- Kuburić, Z. i Kuburić, A. (2004). Slika o sebi između svetovnog i duhovnog identiteta. *Religija i tolerancija*, 2, str. 17-36.
- Мојсиловић, Н. (2005). *Православна вјеронаука за VI разред основне школе*. Бања Лука: Катихетски одбор.
- Наставни план и програм за основну школу* (2006). Министарство просвјете и културе Републике Српске и Републички педагошки завод.
- Опалић, Р. (2007). Egzistencijalni susret u obrazovanju i duhovnosti. *Religija i tolerancija*, 8, str. 123-130.
- Пајић, Н. (2006). *Православна вјеронаука за седми разред основне школе*. Бања Лука: Катихетски одбор.

Пантелић, М., приредио (2004). *Мали православни подсетник*. Београд: Ars Libri и Бања Лука: Бесједа.

Пејичић, М. (2008). *Православна вјеронаука за пети разред основне школе*. Бања Лука: Катихетски одбор.

Порфирије, епископ јегарски и Граорац, И. (2008). *Духовност и образовање*. Нови Београд: Ars Libri и Земун: Невен.

Поткоњак, Н.М. (2003). *XX век: Ни „Век детета“ ни век педагогије Има наде... XXI век*. Нови Сад: Савез педагошких друштава Војводине и Бања Лука: Педагошко друштво Републике Српске.

Православно васпитање (Обнављање и обликовање човека ради вечног сједињења са богом – спасења). Очитано у децембру 2009. на <http://www.lipovac.org/Blagovesnici/BLAGOVESNIK5-PRAVOSLAVNO%20VASPITANJE.pdf>.

Свети Николај Жички. (2001). *Мисионарска писма I део*. Линц: Православна црквена општина.

Свети Николај Жички. (2001). *Мисионарска писма II део*. Линц: Православна црквена општина.

СВЕТО писмо: Нови завјет Господа нашег Исуса Христа. (2003). Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке.

Turjačanin, V. (2006). *Nacionalna vezanost, religioznost i konformizam*, U Zborniku radova „Sistem vrijednosti mladih u poslijeratnom društvu u Bosni i Hercegovini. Banja Luka: Filozofski fakultet i Institut za filozofiju i društvena istraživanja, str. 189-209.

Drazenko Jorgic

INSTITUTIONALIZATION ORTHODOX EDUCATION

Summary

Apstrakt: This article describes the reflection of the values of institutionalization Orthodox upbringing. Moving from the starting point of development of Christianity and the Orthodox Church and the dialectics of ideological transformation of social consciousness, until a review of "revival" of Orthodoxy today, stressed the importance of Orthodox education in primary school. The article highlighted some deviations from the contexts of such education, and on the one hand the message of this article which has to be done to Orthodox education is meaningful.

Keywords: institutionalization, Orthodox education, Christianity, the dialectic, the ideological transformation of social consciousness, contexts.